

DOI: 10.26104/NNTIK.2022.56.69.026

Амирова К.А.

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ НОТАРИАЛДЫК ИШ-АРАКЕТТИН ФОРМАЛАРЫ
ЖӨНҮНДӨГҮ СУРООГО: ЖАЛПЫ КОНЦЕПЦИЯЛЫК ПИКИРИ**

Амирова К.А.

**К ВОПРОСУ О ФОРМАХ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В
КЫРГЫЗСТАНА: ОБЩИЙ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД**

K. Amirova

**TO THE QUESTION OF FORMS OF NOTARY ACTIVITY IN
KYRGYZSTAN: GENERAL CONCEPTUAL APPROACH**

УДК: 34.037 (575. 2)

Макалада Кыргыз Республикасындагы укук системасын реформалоонун, жарандык коомдун бир катар институттарынын демократиялаштыруунун жана нотариалдык ишти көзөмөлдөөнүн айрым аспектилери талкууланат. Кыргыз коомчулугундагы кеңири талкуулардын жүрүшүндө мамлекеттик нотариалдык конторалар тарабынан нотариалдык ишмердүүлүктү жүргүзүүдө мамлекет соттук көзөмөл аркылуу нотариустарды, кандайдыр бир деңгээлде башка институттардын функцияларын кайталайт деп таанылат. Албетте, нотариаттын алдындагы милдеттер соттун милдеттери менен укуктарды коргоодо окшоштуктарга ээ, бирок жүргүзгөн иш-аракеттери эскертүүчү мүнөзгө ээ болгон башка бир канча ыкмалар менен жүзөгө ашырылат. Нотариат тарабынан жүзөгө ашырылуучу функциялар – мамлекеттин алдында турган милдеттерди иш жүзүнө ашыруу үчүн белгилүү ыйгарым укуктарды берүүнүн натыйжасы болуп саналат. Мамлекеттик нотариустар институтунун азыркы учурдагы максатка ылайыктуулугу жөнүндө маселе коомдук талкуунун жыйынтыгы болду. Ошондой эле ачыктык принцибин талдоо, башкача айтканда нотариалдык органдарга функцияларды жүзөгө ашыруу боюнча мамлекет тарабынан ыйгарым укуктарын берүү Кыргыз Республикасындагы нотариаттын ишмердигин концептуалдуу кайра карап чыгуу зарылдыгы керек экендиги көрсөтүлөт. Жүргүзүлгөн талдоонун жыйынтыгы «Нотариат жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамына жана башка чектеш ченемдик укуктук актыларды бир катар жанылануу киргизилишин алып келди.

Негизги сөздөр: нотариат, нотариалдык аймак, нотариалдык иш-аракеттер, нотариалдык палата, мамлекеттик көзөмөл, институт, юстиция органдары, жарандык коом, мамлекет, инновациялар.

В статье рассматриваются некоторые аспекты реформирования правовой системы, демократизации ряда институтов гражданского общества и контроля за нотариальной деятельностью в Кыргызской Республики. Так, в процессе широких дискуссий в кыргызстанском социуме признается, что государство, контролируя нотариусов посредством судебного контроля за совершением нотариальной деятельности государственными нотариальными конторами в некоторой степени дублирует функции других институтов. Безусловно, стоящие перед нотариатом задачи по охране прав имеют мно-

го общего с задачами суда, но осуществляются несколько иными способами, деятельность которой имеет предупредительный характер. Функции, осуществляемые нотариатом – результат делегирования ему определенных полномочий по выполнению задач, стоящих перед государством. Итогом общественного дискурса стал вопрос о целесообразности института государственных нотариусов. Также подвергнут анализ принципа публичности, иначе говоря делегирования государством полномочий по осуществлению ряда функций нотариальным органам, что нашло широкое отражение в деятельности нотариата в Кыргызской Республики и насущных потребностях их концептуального пересмотра. Итоги предпринятого анализа обусловили внесение ряда новаций в Закон Кыргызской Республики «О нотариате» и других смежных нормативные правовые акты профильного характера.

Ключевые слова: нотариат, нотариальный округ, нотариальная деятельность, нотариальная палата, государственный контроль, институт, органы юстиции, гражданское общество, государство, инновации.

The article discusses some aspects of the reform of the legal system, the democratization of a number of civil society institutions and the control of notary activity in the Kyrgyz Republic. Thus, in the process of broad discussions in the Kyrgyz society, it is recognized that the state, controlling notaries through judicial control over the performance of notarial activities by state notary offices, to some extent duplicates the functions of other institutions. Of course, the tasks facing the notary for the protection of rights have much in common with the tasks of the court, but they are carried out in a slightly different way, the activity of which has a preventive nature. The functions performed by the notary are the result of delegating to him certain powers to perform the tasks facing the state. The result of the public discourse was the question of the expediency of the institution of state notaries. The analysis of the principle of publicity, in other words, the delegation of powers by the state to perform a number of functions to notarial bodies, which is widely reflected in the activities of the notary in the Kyrgyz Republic and the urgent needs of their conceptual revision, is also subjected. The results of the analysis led to the introduction of a number of innovations in the Law of the Kyrgyz Republic "On Notaries" and other related regulatory legal acts of a profile nature.

Key words: notary, notary district, notary activity, notary chamber, state control, institute, judicial authorities, civil society, state, innovation.

Кыргыз Республикасында нотариалдык иш жөнүндө маселени кароодо ал жүзөгө ашырылып жаткандыгын белгилей кетүү зарыл:

- мамлекеттик кеңселерде иштеген нотариустар тарабынан;
- нотариустар тарабынан жеке иш алып баруу;
- нотариалдык иш-аракетти жасоодо аткаруу бийлик органдарынын кызмат адамдары тарабынан;
- башка мамлекеттердин аймагында Кыргыз Республикасынын атынан

нотариалдык иш жүргүзгөн Кыргыз Республикасынын консулдук мекемелери тарабынан белгиленген тартипте бекитилет.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын "Нотариат жөнүндө" мыйзамына ылайык нотариалдык иш 2021-жылы Юстиция Министрлиги тарабынан демилгеленген олуттуу өзгөртүүлөргө дуушар болгондугун белгилей кетүү маанилүү, ага ылайык алар менен жыйырма беш жашка толгон, жогорку билимдүү, иш стажы бар, стажировкадан, аттестациядан жана нотариалдык иш боюнча лицензиядан өткөн Кыргыз Республикасынын жараны алектене алат [1].

Белгилүү болгондой, лицензия берүүдө Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигине артыкчылыктуу укук берилген, андан баш тартуу сотко даттанылышы мүмкүн. Андан тышкары, мыйзамдуулуктун белгилүү принциби Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилгендигин таануу маанилүү, ага ылайык Кыргыз Республикасынын негизги мыйзамы жогорку юридикалык күчкө ээ жана бүткүл аймакта түздөн-түз колдонулат [2].

Кыргыз Республикасындагы биз талдап жаткан институт менен түзүлгөн учурдагы чындыктарды белгилейбиз. Аталган принцип "Нотариат жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында ишке ашырылган. Ошентип, ата мекендик мыйзам чыгаруучулар: "Нотариалдык иш-аракет – бул Кыргыз Республикасынын Мыйзамында жана башка ченемдик-укуктук актыларында каралган нотариалдык иш-аракеттерди нотариустун аткаруусу, ал Кыргыз Республикасында мыйзамдуулукка негизделет..." деп белгилешет [1].

Бул байланышта мыйзамдуулук принцибинин кепилдиктерин карап чыгуу логикалуу. Бул жерде сөз төмөнкүлөр жөнүндө болуп жатат:

- нотариустардын нотариалдык ишти жүзөгө ашыруудагы көз карандысыздыгы;
- ишмердиктеринин юстиция органдары тарабынан көзөмөлдөнүүсү;
- Республикалык нотариалдык палатаны түзүү жөнүндө;
- Кыргыз Республикасынын Салык кызматынын органдарынын көзөмөлү;
- эгерде ал, нотариалдык иш-аракетти жасоодон баш тартуу жөнүндө чечим кабыл алса;
- мыйзам талаптарына жооп бербегендиги;

- документтердин пакети талаптарга жооп бербегендиги ж.б. [2]. Эгерде мыйзам алдында бардыгы бирдей деген принцип жөнүндө айта турган болсок, анда ал Кыргыз Республикасынын Башкы Мыйзамында бекитилгендигин белгилөө максатка ылайыктуу. Мындан тышкары, нотариалдык иш-аракеттерде мүлктүк жана кызматтык абалы, жынысы, расалык жана улуттук таандыктыгы боюнча басмырлабоону таануу жөнүндө негизги демократиялык башаттар (принциптер), нотариалдык иш-аракеттерди жасоо үчүн кайрылган адамдарга карата башка эч кандай жагдайларды пайда кылбайт.

Талдоо контекстинде бир катар аспектилерди белгилөө да максатка ылайыктуу. Ошентип, 90-жылдардагы реформаларга чейин нотариаттын орду өзгөчө аныкталган. Көптөгөн адистер жарандык процесс-тик укуктун кеңири предмети жөнүндө Н.Б. Зейдердин позициялары менен тилектеш болушкан [3, 84-бет]. Белгилүү болгондой, Н.Б. Зейдер өзүнүн теориялык курулуштарында жарандык укук жана процесс предметине жарандык укуктарды коргоону жүзөгө ашыруучу соттун ишин, анын ичинде бир катар принциптер боюнча корреляцияланган нотариустарды киргизген.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын ченемдерине ылайык мамлекеттик бийлик аны бөлүштүрүүнүн негизинде жүзөгө ашырылат. Албетте, сот бийликти белгилүү үч илтикке бөлүштүрүү принцибин ишке ашырууга байланыштуу таптакыр башка орунду ээлейт, ошондуктан нотариатты сот тутумуна киргизүү туура эмес. Андан сырткары, соттун милдеттери сот адилеттигин жүзөгө ашырууга байланыштуу келип чыгат жана көрсөтүлгөн байланышта нотариатка уюштуруучулук жетекчиликти жүзөгө ашырбайт, тескерисинче, даттанууларды, талаш-тартыштарды доо тартибинде кароого, нотариалдык бүтүмдөрдү талашууга байланыштуу алардын аракеттеринин мыйзамдуулугу аркылуу акыркысына таасир этет.

Ошол эле учурда, алардын окшош жактары көп. Ошентип, сот жана нотариалдык иш-аракеттердин жалпы өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөр болот:

- бул эки институт тең өз ыйгарым укуктарын мамлекеттин атынан жүзөгө ашырып, коомдук-укуктук чөйрөдө иштешет;
- сот адилеттигин Кыргыз Республикасынын атынан жүзөгө ашырат [4].
- Нотариустар ошондой эле Кыргыз Республикасынын атынан нотариалдык иш жүргүзүшөт [2];
- уюштуруу жана иш-аракеттердин бир катар жалпы принциптери бар.

Мисалы, өз ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырууда Кыргыз Республикасынын Конституциясын жана башка ченемдик укуктук актыларды жетекчиликке алат. Мындан тышкары, алар макамы боюнча көз карандысыз.

Албетте, сот жана нотариус сот өндүрүшүнүн катышуучуларына карата калыс экендиги талашсыз; ошондой эле сот өндүрүшүнүн тилин сактоо принциби колдонулат;

- алардын жалпы мамлекеттик макамы.

Бирок, сот иши менен нотариустун ортосунда иш-аракеттердин принципиалдуу айрымачылыктар бар. Албетте, укуктарды коргоо боюнча нотариаттын алдында турган милдеттер соттун милдеттери менен көп окшоштуктарга ээ, бирок алардын иши эскертүүчү мүнөзгө ээ болгон бир нече башка ыкмалар менен жүзөгө ашырылат.

Мурда да айтылгандай, соттук териштирүүдөн айырмаланып нотариат үчүн, талашсыз иштер гана предмет болуп саналат, анын предмети материалдык (жарандык) укук боюнча талаш-тартыштар таанылат. Мисалы, эгерде каза болгон адамдын мүлкү боюнча талаш-тартыш келип чыкса, анда ал сотто чечилүүгө тийиш, мында акыркысы көз карандысыздык принцибине жана мыйзамга гана баш ийүүгө негизделип, мурас укуктары жөнүндө нотариус тарабынан берилген күбөлүккө байланыштуу эмес. Бул жерде сот иши – бул өзгөчө мүнөздөгү сот адилеттиги жана Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык соттор тарабынан гана жүзөгө ашырылышы мүмкүн экендиги өзгөрүлгүс фактор болуп саналат [2].

Белгилей кетсек, сот адилеттиги – сот бийлигин ишке ашыруунун бир түрү, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлигин объективдүү кылат. Нотариустун ишмердүүлүгүнө токтолсок, анын социалдык-укуктук касиеттерин алдын алуучу сот адилеттиги катары таануу максатка ылайыктуу.

Сот актыларынын жана нотариалдык актылардын милдеттүүлүк деңгээлине да көңүл буруу зарыл. Алсак, сот актылары жалпыга милдеттүү мүнөзгө ээ, бул алардын аткарылышын милдеттендирет, зарыл болгон учурда алардын мажбурлоочу күчү аткаруу өндүрүшү менен камсыз кылынат. Нотариалдык актылар өз кезегинде аткаруу күчүнө ээ эмес, нотариалдык иш-аракеттерди сот гана аткара алат. Аларды айырмалоонун кошумча аспекти катары сот иши мамлекеттик бюджеттин каражаттарынын эсебинен каржыланарын, ал эми нотариалдык иш-аракет мамлекеттик нотариустардын ишинин бир бөлүгүндө гана мамлекет тарабынан каржыланарын таанууга болот. Жеке нотариатка карата өзүн-өзү каржылоо принциби үстөмдүк кылат.

Нотариустун укуктук тутумдагы орду жөнүндө сөз болгондо, айрым изилдөөчүлөр нотариалдык же юридикалык кызмат менен алектенишет деп ишенишет [5, 5-б.]. Көрсөтүлгөн позиция туура эмес, анткени нотариалдык иш-аракеттерди, анын ичинде укуктук консультацияларды жүргүзүүдө нотариус нотариалдык өндүрүштүн алкагында аракеттенет, ал эми нота-

риалдык иш-аракеттерди аткарууда анын өз ара мамилелери коомдук-укуктук мүнөздөгү касиеттерге ээ.

Ошентип, нотариус кызыкдар адамдардын өтүнүчү боюнча иш алып барууда нотариалдык иш-аракеттерди жасоодон баш тартууга укуксуз.

Нотариаттын ордун жана анын тейлөө функциясын аныктоо боюнча дагы бир позиция түзүлгөн, ал кыймылсыз мүлккө укуктарды мамлекеттик каттоо системасынын иштешинин контекстинде анын зарылдыгынын жоктугун көрсөтөт [6, 428-б.]. Албетте, кыймылсыз мүлк жүгүртүүнүн катышуучулары үчүн менчик укугун ким каттаганы маанилүү эмес. Бул жерде менчик укуктарынын талашсыз болушун камсыз кылуучу укуктук кепилдиктердин аспекти үстөмдүк кылат жана жарандык жүгүртүү системасында нотариустан башка аталган функцияларды аткарган институт жок экенин белгилей кетүү маанилүү.

Ошондой эле, бир маанилүү аспект жана алсыз юридикалык нотариуска кайрылууга мүмкүн болбой калышы мүмкүн экенин абалын баса белгилей кетүү керек. Тилекке каршы, Кыргыз Республикасында, формалдуу жол-жоболорго көңүл бурбоо салт болуп саналат. Көрсөтүлгөн байланышта нотариаттын жетектөөчү ролун белгилөө маанилүү, анын максаты кыймылсыз мүлк рыногунун катышуучуларын укуктук коргоо болуп саналат, ал менчик мамилелеринин талашсыз экендигин аныктайт. Андан ары талдоо адвокатуранын жана нотариаттын укуктук мүнөздөгү эң жакын институттарын талдайт. Ошентип, аталган институттар өздөрүнүн максаттуу чөйрөсүндө ишкердик эмес деп аныкталган. Мындан тышкары, Кыргыз Республикасынын Башкы мыйзамында ар бир адамга квалификациялуу юридикалык жардам алуу укугу кепилдене тургандыгы, ал эми айрым учурларда акысыз көрсөтүлөөрү (МКЮЖ) ата мекендик мыйзам чыгаруучу тарабынан бекитилген [2].

Кыргыз Республикасындагы учурдагы шарттарда биз талдап жаткан институттарга укуктук жардам көрсөтүү боюнча функциялар жүктөлгөн. Талдоо процессинде алардын бир катар айрымалоо белгилерин белгилөө максатка ылайыктуу.

Албетте, адвокат менен кардардын иши келишимдик негизде түзүлөт жана жеке укуктук аспектке ээ. Адвокат өз ишинде атаандаштыкка негизделет. Өз кезегинде нотариустун нотариалдык иш-аракеттердин алкагындагы иши мыйзамдын алкактары менен байланышкан, бул нотариалдык иш-аракеттерди жасоодо бирдей укуктук шарттарды, анын ичинде ага кайрылбаган, бирок нотариалдык иш-аракеттерди жасоо менен алардын укуктарын козгогон шарттарды камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Демек, нотариустар менен ага кайрылган адамдардын өз ара мамилелери коомдук-укуктук негизге ээ деген тыянак мыйзамдуу.

Мурас иштери нотариаттын коомдук-укуктук мүнөздөгү мүнөздүү иллюстрациясы болуп саналат. Нотариустун мурастоо ишин жүргүзүүсү мурастордордун бүткүл чөйрөсүнүн таламдарын, ошондой эле мураска жетүүнүн бирдей шарттарын эсепке алууну камсыз кылаары талашсыз. Өз кезегинде, мисалы, адвокаттын эмгек акысы келишим жана ишти жүргүзүүнүн ийгилиги менен аныкталат.

Нотариус нотариалдык иш-аракеттерди жасагандыгы үчүн адамдардын макулдашуусу менен бөлүштүрүлгөн тарифти алат, башкача айтканда, кызыкчылыгы жок анын объективдүүлүгүнө мыйзам тарабынан кепилдик берилет. Мындан тышкары, милдеттүү компетенцияга кирбеген нотариалдык иш-аракеттерди кошпогондо, нотариалдык иш-аракеттерди жасагандыгы үчүн тарифтердин ставкалары белгиленген жана өзгөртүлүшү мүмкүн эмес. Нотариат институтунун коомдук-укуктук аспектилери көңүлгө алып, алардын саны мамлекеттик юстиция органдары тарабынан аныкталат.

Адвокаттар болсо өз кезегинде өздөрүнүн санын өз алдынча жөнгө салышат. Ошол эле учурда, нотариус өз аймагынан тышкары нотариалдык иш-аракеттерди жасоого укугу жок, ал эми адвокаттан айырмаланып, ал чакырылган жерде иштейт.

Жыйынтыктап жатып, өз ишинде сот адилеттигине жетүүнү камсыз кылган, соттук кароону жүзөгө ашырууда алардын укуктарын натыйжалуу коргогон органдар, нотариат сотко чейинки коргоого квалификациялуу жардам көрсөтүүдө Кыргыз Республикасында чоң мааниге ээ экендигине көңүл буруу керек. Демек, укук жөнүндө талаш-тартыштын келип чыгышынын алдын алуу боюнча алдын алуу функциясын аткаруу жана жеке адамдын коргоо укугун ишке ашыруу менен нотариат сот адилеттигин жүзөгө ашырбайт, анткени бул соттун өзгөчө укугу.

Андан кийин нотариат – бул сот адилеттигинин институту, бул укуктук мамилелердин субъектерине ошол эле укуктарды коргоо үчүн сотко кайрылбоого жардам берет.

Нотариат тарабынан жүзөгө ашырылуучу функциялар – мамлекеттин алдында турган милдеттерди аткаруу боюнча ага белгилүү бир ыйгарым укуктарды берүү. Бул жобо нотариустун укуктук статусунда анын юридикалык табиятынын коштугуна карабастан коомдук мүнөздөгү элементтердин басымдуу болуусун алдын ала аныктайт, демек мамлекет квалификациялуу жардамды кепилдөө максатында кесиптик талаптарды белгилөөгө милдеттүү. Бул бардык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, нотариалдык ишти кесиптик негизде жүзөгө ашыруу үчүн, ошол адамдардын

нотариустун кызмат ордуна кабыл алуу шарттарын аныктоо үчүн тиешелүү.

Ошентип, бул макалада көйгөйлөрдү талдоо жана чечүү процессинде биз төмөнкүдөй тыянактарга келдик:

1. Кыргыз Республикасынын улуттук укуктук системасы тарабынан чет өлкөлөрдүн нотариатынын ишинин негизинде жаткан негиз болуучу идеяларды өздөштүрүүнүн натыйжасы болуп, өзүндө эркин кесиптеги адамдарды бириктирген жана демократиялык мамлекеттин керектөөлөрүнө жооп берген уникалдуу модель катары нотариаттын Латын тибин киргизүү болду.

2. Нотариаттын жаралуу процесси жана нотариалдык системаны реформалоо Кыргыз Республикасында бир экономикалык мейкиндикте мамлекеттик жана жеке нотариустардын эки тибинин иштешине алып келди.

3. Нотариаттын юридикалык табиятынын дуализми(кошмо) анда жалпы жана жеке укуктук башталыштардын айкалышуусун шарттады, анын натыйжасында бул институт Кыргыз Республикасында жана мамлекетте өнүгүп жаткан жарандык коомдун кызыкчылыктарынын айкалышуусун байланыштыруучу звено катары жана корреспондент катары иштейт, бул нотариус мамлекеттик органдардын кызмат адамы болбостон, мамлекеттик-укуктук функцияларды аткарат жана мамлекеттин тапшырмасы боюнча иштейт, анткени ал өзүн-өзү каржылай турган, юридикалык жактын белгилери бар жеке жак болуп саналат.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын "Нотариат жөнүндө" Мыйзамы (8-июнь, 2017-ж., 100-жыл, 12-январь, 2018-ж., №4). [эл. шилтеме <http://minjust.gov.kg/ru/content/101>. Загл. с экр].
2. [Электрондук ресурс: [электрондук шилтеме <http://minjust.gov.kg/ru/content/101>. Загл.с экр.] 2-декабрь, 2021-жыл, 5008-VI. Нотариат жөнүндө "Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу" Кыргыз Республикасынын Мыйзамын кабыл алуу жөнүндө.
3. Зейдер Н.Б. Судебное решение по гражданскому делу / Н.Б. Зейдер. - М.: Юридическая литература, 1966. - 190 с.
4. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майындагы мыйзамы менен кабыл алынды) [эл. шилтеме <http://minjust.gov.kg/ru/content/101>. Загл.с экр.]
5. Мерлотти М., Ярков В.В. Нотариальное право. - М., 2009. - 240 с.
6. Хохлов С.А. Проблемы формы сделок с недвижимостью // ГК РФ. Проблемы. Теория. Практика. / С.А. Хохлов. - М., 2008. - 423 с.
7. Оморова Г.С., Ибраимов Б.З. Некоторые вопросы нотариальной деятельности в обеспечении перехода земельных участков в порядке наследования. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. №. 9. С. 146-149.